

Aankondigingen en mededelingen

Werkgroep symbolisme

Een aantal maanden geleden is een werkgroep van studenten en stafleden van het Kunsthistorisch Instituut in Utrecht begonnen aan een onderzoek dat als werktitel *Symbolistische tendensen in de Nederlandse Kunst 1870 - 1940* heeft gekregen. Een tentoonstelling over dat onderwerp, begeleid door een uitvoerige publikatie, zal in sept. - nov. 1978 in het Haags Gemeentemuseum gehouden worden.

Het plan voor een dergelijk onderzoek is al gerezen tijdens het maken van de tentoonstelling *Het nieuwe wereldbeeld. Het begin van de abstracte kunst in Nederland, 1910 - 1925*, enkele jaren geleden. Toen bleek namelijk dat voor veel kunstenaars van de pioniersgeneratie die (semi-) abstracte kunst produceerden, de kunst en ideeënwereld van het symbolisme van beslissende betekenis is geweest.

Anders dan bijvoorbeeld onlangs in de internationale tentoonstelling over het symbolisme in Rotterdam gebeurde, willen wij naast de erkende hoogtepunten uit de jaren 1890 - 1900 ook de uitstraling van het symbolisme laten zien. Deze is in Nederland tot ver in de twintigste eeuw merkbaar bij zulke uiteenlopende figuren als Van Konijnenburg en Mondriaan, evenals bij talloze kunstenaars die meer op de achtergrond zijn geraakt.

Graag willen wij de hulp van lezers van het documentatieblad *De Negentiende Eeuw* inroepen bij het opsporen van werk of documentatiemateriaal (brieven, katalogi, knipsels) dat relevant is voor het onderwerp.

Op de groslijst van kunstenaars die bij ons weten symbolistische of door het symbolisme beïnvloede kunst hebben gemaakt, komen de hierna volgende namen voor.

Ook voor informatie over hier niet genoemde kunstenaars houden wij ons aanbevolen.

Werkgroep symbolisme (C. Blotkamp, E. van Uitert)

Kunsthistorisch Instituut

Drift 25

Utrecht; tel. 030 - 332212

Het gaat om de volgende kunstenaars:

A. Adamse/ W. Arondeus/ B. Arps/ K.P.C. de Bazel/ Jac. Bendien/ W.v.d. Berg/ J. Bieruma-Oosting/ A.G. Bilders/ J. Birnié/ G.W. v. Blaaderen/ L.A. v. Blommestein/ Boasson/ J. de Boer/ G.J.J. de Boer/ L. Boermeester/ J. Bogaerts/ K. Boom/ R. v. d. Borden/ A.C. Bosch-Reitz/ Et. Bosch/ Tj. Bottema/ J. Bridié/ W.C. Bouwer/ C.J.J. de Bruyn/ A. v.d. Burcht/ J.C. Busé/ W. Carbin-Gips/ H. Chabot/ Th. Colenbrander/ A. le Comte/ J.C.W. Cossaar/ R. Cramer/ M. Duco Crop/ H.A. v. Daal-

hoff/ J. Daemen/ A. Derkinderen/ H.P. Dieprink Jzn./ Th. v. Doesburg/
 A. v. Dobbenburgh/ K. v. Dongen/ H.J. Eshuijs/ H. von Essen/ M.C.
 Escher/ B. Essers/ Gerlwh (= G. Ladage)/ B.T. Gits/ J.R. Gockinga/
 Th. Goedvriend/ V. v. Gogh/ Tilly de Graaf/ Jhr. R. Graafland/ J.
 Grégoire/ W. de Groot/ P. Haaxman/ R. Hamstra/ .. Haverman/ Jac. v.
 Heemskerck/ A. Hemsing/ F. v. Hengelaar/ Henricus (= H. Jansen)/ W.
 v. Heusden/ J. Heijse/ J. v. Hoboken/ P.A.H. Hofman/ G. Hogerwaard/
 K. Hooykaas/ G. v. Houten/ Th. v. Hoytema/ A.S. Hulshof-Pol/ J.J.
 Isaäcson/ S. Jessurun de Mesquita/ .. Kamp/ Ed. Karsen/ P. Kemp/
 W. Klijn/ D. Koning/ W. v. Konijnenburg/ G.W. Knap/ P. Koch/ H. Krop/
 J. Kruysen/ L. v. Kuik/ Chr. Lanooy/ J.L.M. Lauweriks/ W. v. Leusden/
 Chr. Lebeau/ B. v. d. Leck/ D. Lindeboom/ G. Lugthart/ J. Mankes/
 M. Maris/ H. v. Meegeren/ F. Mees/ J. Mendes da Costa/ J.H. Moesman/
 Ant. Molkenboer/ Th. Molkenboer/ P. Mondriaan/ P.C. de Moor/ S. Mou-
 lijn/ Nic. Middelbeek/ .. Miranda/ M. Nauta/ K. de Nérée tot Babberich/
 K. Niehaus/ W.O.J. Nieuwenkamp/ D. Ocker/ P. Ouborg/ A. v.d. Plas/
 A. Plasschaert/ J. Polet/ K. Postma/ J.M. Prange/ J. Rådecker/ Ety v.
 Rees/ A. v. Rees-Dutilh / A. Remiëns/ Th. v. Reijn/ M.J. Richters/
 Ch. Roelofsz/ R.N. Roland Holst/ G. Rutten/ L. Saalborn/ L. Schelf-
 hout/ J.H.E. Schilling/ K. Schmidt/ L. Sengers/ J. Sluyters/ Ph. Smit/
 J.H. Speenhoff/ A.F. Stamkart/ G.A.H. v.d. Stok/ J. v. Straaten/
 J. Terwey/ W. Testas/ O. Thoden v. Velzen/ J. Thorn Prikker/ Q. v.
 Tiel/ J. Tielens/ Ch. Toorop/ J.Th. Toorop/ O. v. Tussenbroek/ K. v.
 Urk/ W.P. Vaarzon-Morel/ H.J. v. d. Vecht/ H. v. d. Velde (de Ned!)/
 J.G. Veldheer/ J.C. v.d. Ven/ J.N.A. Vergeer/ J. Verkade/ Fl. Ver-
 ster/ J. Voerman/ E.P.U. Voeten/ Th.A. Vos/ A. v.d. Vossen/ H.J.M.
 Walenkamp/ G. v.d. Wall Perné/ A. Wegerif-Gravenstein/ J. Weiland/
 J.A. v. Welie/ E. Wichman/ A.C. Willink/ W.A. v.d. Winkel/ A. de Win-
 ter/ J. v. Wijk/ W. Wijnman/ Ed. Ydema/ J.A. Zandleven/ A. v. Zeegen/
 J.W.C.A. Zürcher/ W. de Zwart.

C. Blotkamp

E. van Uitert

De schilders Christ en Nijmegen

Van 8 januari tot en met 13 februari 1977 werd er in de Commende-
 rie van St. Jan te Nijmegen een tentoonstelling gehouden van wer-
 ken van de schilders J.F. Christ (1790-1850) en zijn zoon P.C.Christ
 (1822-1888). Tergelegenheid daarvan liet het Nijmeegse museum een
 omvangrijke, door P. Thoben en G. Lemmens samengestelde catalogus
 verschijnen, getiteld: *Johannes Franciscus en Pieter Caspar Christ,
 twee Nijmeegse kunstenaars uit de eerste helft van de 19e eeuw.*
 Alle geëxposeerde schilderijen, tekeningen, prenten en etsen werden
 in de catalogus gereproduceerd en voorzien van aantekeningen. Ver-
 der bevat dit boekwerk studies over "De schilders Christ en de schil-
 derkunst te Nijmegen 1814-1862" en over de Nijmeegse familie Christ
 in de 19e eeuw.
 G. Lemmens publiceerde in het tijdschrift *Numaga* XXIV (1977) nr. 2
 (juni 1977) 58-60, enkele aanvullingen en correcties op de catalogus.
 J. Brinkhoff wijdde een boekbespreking aan deze catalogus in *Numaga*
 XXIV (1977) nr. 1 (maart 1977) 23-24.

A. Geurts

Deze winter organiseerde het Haags Gemeentemuseum een tentoonstelling over de Haagse romanticus Wijnand Nuyen (1813-1839).

Nuyen behoort tot de meest opmerkelijke schilders van de Nederlandse romantiek. Tijdens zijn korte leven - hij werd niet ouder dan zesentwintig jaar - wist hij de bewondering en de afgunst van zijn tijdgenoten te wekken door zijn grote werkdrijf en zijn onmiskenbare talent. Als twaalfjarige jongen kwam hij in de leer bij Andreas Schelfhout, die toen al een aanzienlijke reputatie genoot als schilder van landschappen in de beproefde Hollandse traditie.

Nuyens behoefte om zich breder te oriënteren bracht hem al spoedig tot het maken van buitenlandse reizen. In 1833 bezocht hij samen met de schilder Antonie Waldorp Parijs en München.

Ook bestudeerde hij het werk van Engelse kunstenaars aan de hand van grafische reproducties. In Frankrijk leerde hij de schilderijen en de litho's van Eugène Isabey kennen. Isabey behoorde tot de groep romantische meesters rondom Delacroix; de belangrijkste thema's uit zijn werk waren stormachtige zeestukken langs de Normandische kust, havengezichten, zeeslagen en schipbreuken.

Veel van deze onderwerpen vinden we in het werk van Nuyen terug. On-

danks de diepe indruk die Isabey en diens omgeving op hem maakte, ging Nuyten toch zijn eigen weg. Hiermee was hij van veel betekenis voor zijn Nederlandse medekunstenaars, zoals Bosboom, Rochussen, Leickert en zelfs voor zijn oude leermeester Schelfhout. Voor zijn tijdgenoten vertegenwoordigde Nuyten iets van de impulsen, die uitgingen van het Parijse kunstleven van die tijd, waar de Romantiek hoogtij vierde.

In 1839 kwam er een einde aan het leven van de veelbelovende Nuyten. Nog jaren zou hij in proza en poëzie worden beweend door zijn kunstbroeders. Aan het eind van de 19e eeuw was hij echter vergeten. In 1952 kwam Nuyten opnieuw in de belangstelling door een tentoonstelling die Pieter A. Scheen aan hem wijdde in de zalen van het Panorama Mesdag. Nu, vijftig jaar later, toonde het Haags Gemeentemuseum een overzicht van Nuytens oeuvre, voor zover dat op dit moment bekend is.

Biografische gegevens zijn ondanks verder onderzoek schaars gebleven, maar wel zijn een aantal vondsten en herontdekking van en over verloren gewaande werken gedaan. Ook de catalogus geeft een uitgebreide documentatie over Nuyten en zijn tijd; daarnaast omvat hij een zo volledig mogelijke weergave van de stand van zaken betreffende Nuyten en zijn romantische werken. De tentoonstelling was te zien in het Haags Gemeentemuseum van 17 december 1977 t/m 12 februari 1978.

John Sillevius

Mark Prager Lindo

Als vervolg op een radio-uitzending van 11 oktober 1977 heeft de K.R.O. een boekje uitgegeven onder de titel *Het leven en de gevoelens van den ouden heer Smits of Mark Prager Lindo (1819-1877)*. Lindo ontleent zijn belang niet zozeer aan zijn eigen letterkundige produkten, als wel aan de door hem opgerichte *Nederlandsche Spectator* en zijn vertalingen (o.a. Sterne's *Tristram Shandy*, Thackeray en Scott).

Het boekje van de K.R.O. is samengesteld door Jan Starink naar zoekwerk van Marina de Bruijn. 'Afdrukken van indrukken. Een rekonstruktie' heet het eerste hoofdstuk met een verwijzing naar het boek dat Lindo samen schreef met Lodewijk Mulders. Het bevat portretten (o.a. uit het bezit van Lindo's kleindochter) en documenten in verband met Lindo's leven en werk, die zodanig van toelichting worden voorzien, dat men in kort bestek een aardige biografie krijgt. Als voorbeeld van Lindo's schrijfstijl volgt dan *Een nieuwjaarswensch aan zijne vrienden* (Arnhem 1855), in facsimile, compleet met de illustraties van H.F.C. ten Kate. Tot slot bevat het boekje een (summiere) 'lijst van boeken en artikelen'.

Het bijzonder fraai verzorgde boekje (62 blz.) is te bestellen door f 7,50 over te maken op giro 312703 van K.R.O. Externe Contacten te Amsterdam, onder vermelding van SPKTKL-Lindo.

N.M.

Anna Paulowna (1795-1865) Grootvorstin van Rusland en Koningin der Nederlanden, Tentoonstellingscatalogus, Museum Swaensteijn te Voorburg. 18 juni t/m 14 augustus 1977.

De gestencilde catalogus is een beknopte documentatie van hetgeen met betrekking tot Anna Paulowna bewaard is gebleven hier in Nederland. Een leerzame expositie van vnl. prenten en documenten, aangevuld met enkele portretten uit het Koninklijk Huisarchief en de Stichting Historische Verzamelingen van het Huis Oranje Nassau te 's-Gravenhage, het Rijksmuseum Paleis het Loo te Apeldoorn, het Oranje Nassau museum te Apeldoorn, het Gemeentearchief te 's-Gravenhage, het Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum "Generaal Hoefer" te Leiden, Stichting Atlas van Stolcke Rotterdam en de Russisch-orthodoxe kerk te 's-Gravenhage. Tesamen met de kort tevoren gehouden tentoonstelling over Koningin Sophie (Museum Het Prinsenhof te Delft, maart-april 1977) een aanzet tot een verruiming van kennis omtrent de positie die beide vorstinnen in het leven van hun tijd hier te lande hebben ingenomen. Op blz. 12 van de catalogus is een beknopte literatuurlijst opgenomen over Anna Paulowna.

Duyvetter, J. *Van hoofdbreken en Kopzorgen*. Tentoonstellingscatalogus Nederlands Openluchtmuseum Arnhem. Semi-permanente expositie 1975-1976, verlengd tot 1977.

Aan de voor de leek aantrekkelijke maar moeilijke wereld van de klederdrachten in ons vaderland zijn de nodige publicaties gewijd, evenwel zijn daarvan weinigen waarvan de tekst op verhelderende wijze de hele cultuurhistorische samenhang van deze kleding aan de lezer duidelijk maakt. In een overzichtelijk geheel is in deze catalogus aan de hand van foto's en reproducties van o.a. 19de eeuwse modeprenten beschreven wat de kenmerken, de gewoonten en de regionale karakteristieken van deze wijze van kleden is. Hieruit blijkt dat in de 19de eeuw veel zijn vorm heeft gekregen, van wat nu nog in de costuums is te zien.

Marie-Cornélie Roodenburg

Tentoonstellingscatalogus 'Het Rembrandtbeeld'

Naar aanleiding van de tentoonstelling 'Het Rembrandtbeeld, hoe een kunstenaar inde 19-de eeuw een nationale held werd', die van 8 oktober 1977 tot 8 januari 1978 in het Prentenkabinet van het Amsterdams Historisch Museum plaatsvond, is een 30 pagina's tellende, rijk geïllustreerde catalogus verschenen, welke voor fl. 3, 50 in het museum verkrijgbaar is. De samenstelster van de catalogus, Veronica Veen, heeft de tekst duidelijk afgestemd op een groter publiek. Vakgenoten stelt zij een kunsthistorische publicatie over hetzelfde onderwerp in het vooruitzicht. De catalogus is ook schriftelijk te bestellen bij het Amsterdams Historisch Museum, Nieuwezijds Voorburgwal 359, Amsterdam, tegen betaling van fl. 4, 70.

A.R.

Frederik van Eeden-Genootschap

Op 30 april 1977 hield het Fredrik van Eeden-Genootschap in het Letterkundig Museum te Den Haag de uitgestelde jaarvergadering 1976. Na de pauze sprak prof. R. Henrard uit Leuven over Van Eeden en Spinoza.

In september verscheen de zeer verzorgde aflevering XXV van de *Mededelingen*. Pièce de résistance is het opstel 'Het digt gaan van de vensters' van F. Pijnenborg, handelend over de laatste jaren van Van Eeden. Naast verslagen bevat dit nummer nog een artikel van Nop Maas over 'Emants, Van Eeden en het spiritisme'.

Men kan lid worden van het Frederik van Eeden-Genootschap door zich aan te melden bij het sekretariaat, Roemer Visscherstraat 21, Amsterdam. De kontributie bedraagt f 10,- per jaar (donateurs f 25,-), te voldoen op giro 204379 van Dr. Aug. Cuypers te Voorburg.

De Herinneringen van H.P.G. Quack (1834-1917)

"Quack, bloemrijk als hij anderen herdacht, heeft zelf in eenvoud willen worden uitgeleid. Geen grafrede, is zijn wensch geweest; en geen levensbericht. Berichtte hij niet, nu vierdehalf jaar geleden, over zichzelf? Wie het hem thans verbeteren zou?"

Aldus de eerste alinea van H.T. Colenbranders nekrologie van Quack in *De Gids* (1917, I, P. 375). Hij verwijst met deze opmerking naar Quacks *Herinneringen*, voor het eerst verschenen in 1913, herdrukt in 1915, en nu inclusief het register van de tweede druk en een voorwoord van Jan Rogier, herdrukt door de SUN te Nijmegen (496 blz., f 32,50). In zijn voorwoord polemiseert Rogier o.a. met Quacks biograaf Barents. De *Herinneringen* zelf ontleen niet alleen hun belang aan het feit dat ze achtergrondinformatie geven over het ontstaan van *De socialisten*, maar ook hieraan, dat ze een uitstekend stilist aan het woord laten over zijn vele en belangrijke maatschappelijke en kulturele activiteiten gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw.

Najaarsuitgaven van de SUN

Naast de *Herinneringen* van Quack bevat het najaarsprogramma van de SUN nog enkele andere uitgaven die interessant zijn voor leden van de werkgroep negentiende eeuw. Allereerst is er een herdruk van *Van moeder op dochter*, onder redactie van Dr. W.H. Posthumus - Van der Goot en Dr. Anna de Waal. Het boek handelt, zoals de ondertitel aangeeft, over 'de maatschappelijke positie van de vrouw in Nederland vanaf de Franse tijd'. Het betreft een reprint van de derde druk (1968), vermeerderd met een nawoord en het notenapparaat dat alleen voorkomt in de eerste druk (1948). De negentiende eeuw komt aan de orde in het eerste deel, geschreven door Drs. J. Brok - Ten Broek. Het staartje van de eeuw (de nationale tentoonstelling voor vrouwenarbeid) komt nog aan bod in het tweede deel van Clara M. Meijers.

Van J. Saks (pseudoniem van Pieter Wiedijk, 1867 - 1938) verscheen, ingeleid door Dr. Fr. de Jong Edz., *Kritische herinneringen*, geschre-

ven als reactie op Troelstra's *Gedenkschriften*. Tevens wordt De Jongs biografie *J. Saks, literator en marxist* (1e druk 1954) herdrukt, eveneens vermeerderd met een nawoord. Tenslotte kan gewezen op een herdruk in één band van de twee delen *Kapitaal en arbeid in Nederland* van Henriëtte Roland Holst.

N.M.

Ludo Simons / *Vlaanderen en Neder-Duitsland in de negentiende eeuw*. Een cultuur- en literair-historische studie.

In 1852 publiceert Klaus Groth (1819-1899) de dichtbundel *Quickborn*, een in Platduits dialect geschreven verzameling van episch-lyrische evocaties van het volksleven in Dithmarschen (Holstein), Groths geboortestreek. In Vlaanderen wordt, vanuit een gevoel van wezensverwantschap, onmiddellijk belangstelling betoond voor de jonge Nederduitse literatuur; deze belangstelling bouwt voort op een reeds sinds enige generaties aanwezige interesse voor de Noordduitse laagvlakte als verlengstuk van het Nederlandse taalgebied, waarvan we de eerste uiting bij J.B. Verlooy in 1788 aantreffen en waarvan we sporen terugvinden in taalkundige of taalpolitieke opstellen van J.F. Willems (1819, 1837), H. Vandenhoven (= V.H. Delecourt, 1844), P. Lebrocq (1845) en diverse andere publicisten. De Brusselaar Hippoliet Bauduin is de eerste Vlaming die met Groth schriftelijk contact opneemt (1853), maar na 1860 is het vooral de Antwerpse bibliothecaris C.J. Hansen die gedurende vier decennia het werk van Groth in Vlaanderen bekend maakt en een actie op gang houdt tot eenmaking van de Nederlandse en de Nederduitse spelling, met het doel één groot literatuurgebied 'van Duinkerke tot Königsberg' tot stand te brengen. Deze droom is a priori tot mislukken gedoemd, maar dat belet niet dat een aanzienlijk aantal Vlaamse tijdgenoten door Hansens bedrijvigheid op het Nederduitse attent wordt gemaakt. Zelf vertaalde Hansen van Groth o.m. het uitvoerige verpos *De Roodgieter Meester Lamp en zijne Dochter* (1868); als vertalers uit het werk van Groth en enkele andere Nederduitse schrijvers zijn verder Frans de Cort, Rosalie en Virginie Loveling, Emm. Hiel, Jan van Droogenbroeck, Th. Coopman, V.A. dela Montagne, Julius Sabbe, Pol de Mont en vooral ook Guido Gezelle te noemen. Overigens besteden de Westvlamingen verrassend weinig aandacht aan het Nederduitse particularisme, vermoedelijk op grond van ideologische reserves. In Nederland vindt het werk van Groth weliswaar enige weerklank (*De Eksterhof*, vert. door mevr. Knepfelhout, 1873; *Uit mijn jongensparadijs*, vert. door Agricola = G. Velderman, 1876), maar daar is vooral Fritz Reuter een bewonderd en grif vertaald auteur (vert. door E. Laurillard, C.M. Vos, G. Velderman, B. ter Haar Bzn e.a.). Met de dood van Klaus Groth en de inactiviteit van de zieke Hansen sluimert in Vlaanderen de belangstelling voor de Nederduitse literatuur in; pas in de Eerste Wereldoorlog wordt ze opnieuw tot leven gewekt.

Ludo Simons
Promotie K.U.L. 14.12.1977

19e eeuwse snippers van de Frankfurter Buchmesse (oktober 1977).

Bij het doornemen van uitgeverscatalogi en prospectussen, vergaard op de Frankfurter Buchmesse in oktober 1977, streepte ik een aantal titels aan, die mij van belang leken voor onderzoekers van de 19e eeuw. Voorzover mij bekend beschikken zij nog niet over een lopende bibliografie, waarin recent verschenen vakliteratuur wordt gesignaleerd. Ik denk dan speciaal aan het soort overzichten dat verschijnt in drie onlangs opgerichte tijdschriften, te weten:

- *Wolfenbütteler Barock-Nachrichten*. Hrsg. im Auftrage des internationalen Arbeitskreises für deutsche Barockliteratur. Hamburg: Hauswedell 1 (1973) -
- *Wolfenbütteler Notizen zur Buchgeschichte*. Im Auftrage des Wolfenbütteler Arbeitskreises für Geschichte des Buchwesens hrsg. von der Herzog August Bibliothek. Hamburg; Hauswedell 1 (1976) -
- *Wolfenbütteler Renaissance-Mitteilungen*. Hrsg. im Auftrage des Wolfenbütteler Arbeitskreises für Renaissanceforschung. Hamburg: Hauswedell 1 (1977) -

Iedere aflevering van deze tijdschriften is voor het grootste deel gevuld met een overzicht van zojuist verschenen literatuur op de gebieden in de titels vermeld. Helaas - althans voor de Nederlandse onderzoeker - beperkt men zich tot de literatuur, die handelt over personen en onderwerpen uit het Duitse taalgebied.

Mijns inziens zou de redactie van dit tijdschrift vele lezers een dienst bewijzen door regelmatig een lijst op te nemen van vakliteratuur, die van belang is voor het onderzoek van de 19e eeuw in Nederland. Al te specialistische buitenlandse literatuur zou daarbij zonder bezwaar kunnen worden weggelaten.

Ook in het hieronder volgende lijstje heb ik alleen titels van meer algemeen belang opgenomen. Helaas heb ik geen gelegenheid om het aan te vullen tot een meer representatief overzicht van recente vakliteratuur. De lezers gelieven het te beschouwen als een willekeurig tot stand gekomen verzameling. Hopelijk treft eenieder er iets van zijn gading aan. Dat zou de enige rechtvaardiging voor deze publicatie zijn.

Jaak Fontier, Herman Sabbe en Jan van der Hoeven: *De Romantiek*. Kunsthistorische monografie. Brügge: Orion. Grote ontmoetingen. In dezelfde reeks 'Grote Ontmoetingen' van deze uitgeverij zijn ook andere delen aangekondigd. Hierin zullen de volgende kunststromingen worden behandeld: *Realisme-Naturalisme (1850-1880)*, *Impressionisme-Symbolisme (Einde 19e eeuw)*, *Expressionisme-Ekuvisme (1905-1940)*, etc.

Suzanne E. Nalbantian: *The symbol of the soul from Hölderlin to Yeats. A study in Metonymy*. New York: Columbia University Press. \$ 15,--

Conrad L. Donakowski: *A muse for the Masses. Ritual and Music in the Age of Democratic Revolution, 1770-1870*. Chicago: The University of Chicago Press 1977.

Literature of the Romantic Period 1750-1850. Edited by R.T. Davies and B.G. Beatty. Liverpool. Liverpool University Press 1977. £ 6,-. (bevat "twelve essays").

Gillis: *The Development of European Society 1770-1870*. Uitg.: Houghton Mifflin.

Sellers: *Nineteenth Century Nonconformity*. Uitg. Arnold.

Mark Girouard: *Sweetness and Light. The 'Queen Anne' Movement 1860-1900*. Oxford: Oxford University Press. £ 15,-. (over de Queen Anne-stijl in de architectuur).

William Morris and the Art of the Book. Edited by Paul Needham. Oxford University Press. £ 30,-.

Gordon N. Ray: *The Illustrator and the Book in England 1790-1914*. Oxford University Press. £ 33,-.

Geoffrey Tillotson: *A View of Victorian Literature*. Oxford: At the Clarendon Press. £ 6,95.

Fraser Harrison: *The Dark Angel; Aspects of Victorian Sexuality*. London: Sheldon Press 1977. £ 6,50.

N. Gray: *Nineteenth Century ornamented typefaces*. London: Faber & Faber Ltd. 3 20,-.

Print and the People 1819-1851. Edited by L. James. London: Allen Lane. £ 7,50.

J.A. Sutherland: *Victorian novelists and publishers*. London: Athlone Press of the University of London. £ 7,-.

Ilse Rarisch: *Industrialisierung und Literatur. Buchproduktion, Verlagswesen und Buchhandel in Deutschland in 19. Jahrhundert in ihren statistischen Zusammenhang*. Mit einem Vorwort von Otto Büsch. (West-) Berlin: Colloquium Verlag 1976. 105 pp. Historische und pädagogische Studien Band 6.

Literaturwissenschaft und Sozialwissenschaften 8: Zur Modernität der Romantik. Herausgegeben von Dieter Bänisch. Stuttgart: J.B. Metzler 1977. DM 36,-.

Helmut Widhammer: *Die Literaturtheorie des deutschen Realismus (1848-1860)*. Stuttgart: Metzler 1977. Sammlung Metzler 152. DM 9,80.

Hans J. Kreutzer: *Der Mythos vom Volksbuch. Studien zur Wirkungsgeschichte des frühen Deutschen Romans seit der Romantik*. Stuttgart: Metzler 1977. DM 29,-.

Gerda Heinrich: *Geschichtsphilosophische Positionen der deutschen Frühromantik. Friedrich Schlegel und Novalis*. Kronberg: Scriptor 1977. Literatur im historischen Prozess Band 9. DM 19,80.

Eduard Krüger: *Heine und Hegel. Dichtung, Philosophie und Politik bei Heinrich Heine*. Kronberg: Scriptor 1977. Monographien Literaturwissenschaft Band 33. DM 36,-.

Frühproletarische Literatur. Die Flugschriften der deutschen Handwerksgezellenvereine in Paris 1832-1839. Kronberg: Scriptor 1977. Monographien Literaturwissenschaft Band 34. DM 48,-.

Rudolf Schenda: *Die Lesestoffe der Kleinen Leute. Studien zur populären Literatur des 19. und 20. Jahrhunderts.* München: C.H. Beck 1976. DM 16,80.

Berliner Strassenecken-Literatur 1848/49. Humoristisch-satirische Flugschriften aus der Revolutionszeit. Herausgegeben von Horst Denker u.a. Stuttgart: Reclam DM 6,40.

Hans-Joachim Müller: *Der Roman des Realismus-Naturalismus in Frankreich. Eine erkenntnistheoretische Studie.* Wiesbaden: Athenaion. Athenaion Literaturwissenschaft Band 1. DM 24,80.

Helga Grubitzsch: *Materialien zur Kritik des Feuilleton-Romans "Die Geheimnisse von Paris" von Eugène Sue.* Wiesbaden: Athenaion. Athenaion Literaturwissenschaft Band 3. DM 39,80.

Thilo von Bremen: *Lord Byron als Erfolgsautor. Leser und Literaturmarkt im frühen 19. Jahrhundert.* Wiesbaden: Athenaion. Athenaion Literaturwissenschaft Bd. 6.

Hartmut Steinecke: *Romantheorie und Romankritik in Deutschland. Die Entwicklung des Gattungsverständnisses von der Scott-Rezeption bis zum programmatischen Realismus.* Stuttgart: Metzler. Band 1: 1975. DM 60,-; Band 2: 1976. DM 56,-.

Hans Schumacher: *Narziss an der Quelle. Das romantische Kunstmärchen: Geschichte und Interpretationen.* Wiesbaden: Athenaion 1977. DM 24,-. 'Schwerpunkte Germanistik.'

Christian Heinrich Spiess: *Biographien der Selbstmörder.* 4 Bde. Mit einem Nachwort von Peter Kobbe. Neudruck der Ausgabe Leipzig-Frankfurt 1785-1802. Zusammen XXII, 778 Seiten. Hildesheim: Gerstenberg. Texte zum literarischen Leben um 1800. Herausgegeben von Ernst Weber. Intekenprijs DM 140,-.

Die Leihbibliothek der Goethezeit. Exemplarische Kataloge zwischen 1790 und 1830. Mit einem Nachwort von Alberto Martino, Georg Jäger und Reinhard Wittmann. Neudruck von Ausgaben 1790-1830. Hildesheim: Gerstenberg. Texte zum literarischen Leben um 1800. Intekenprijs DM 82,-.

Hanns M. Crass: *Bibliotheksbauten des 19. Jahrhunderts in Deutschland. Kunsthistorische und Architektonische Gesichtspunkte und Materialien.* München: Verlag Dokumentation 1976. DM 148,-.

Elke Hilscher: *Die Bilderbogen im 19. Jahrhundert.* München: Verlag Dokumentation ca. 1977. Ca. DM 36,-. Studien zur Publizistik 22.

Erich Edler: *Die Anfänge des sozialen Romans und der sozialen Novelle in Deutschland.* Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann 1977. Studien zur Philosophie und Literatur des 19. Jahrhunderts nr. 34. DM 68,-.

Ingrid Strohschneider-Kohrs: *Die romantische Ironie In Theorie und Gestaltung*. 2., durchgesehene und erweiterte Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. DM 58,-.

Mittelalterrezepzion. Texte zur Aufnahme altdeutscher Literatur in der Romantik. Herausgegeben, eingeleitet und mit einer weiterführenden Bibliographie versehen von Gerard Kozielek. Tübingen: Niemeyer. Deutsche Texte Band 47. DM 15,80.

Literatur in der sozialen Bewegung. Aufsätze und Forschungsberichte zum 19. Jahrhundert. In Verbindung mit Günter Häntzschel und Georg Jäger herausgegeben von Alberto Martino. Tübingen: Niemeyer. DM 178,-.

Allereerst van belang voor Germanisten, maar daarnaast toch ook voor andere specialisten is de reeks "Nachdrucke zur Deutschen Literatur des 19. Jahrhunderts", herausgegeben von Gotthart Wunberg, die wordt uitgegeven door Verlag Lang te Bern en Frankfurt am Main. De reeks is onderverdeeld in 10 groepen: 1. Gesammelte Werke, 2. Belletristik in Einzelausgaben, 3. Textsammlungen, Almanachen, usw., 4. Literaturkritik und Essayistik, Lebenserinnerungen, Biographien, Autobiographien, 6. Briefe, Briefwechsel, Tagebücher, 7. Literaturgeschichte, Literaturwissenschaftliche Monographien, u.ä., 8. Grenzgebiete (Philosophie, Geschichte, Sozialgeschichte, Psychologie, Politik, u.ä., 9. Nachslagewerke, Lexika, Jahrbücher, 10. Zeitschriften.

Wolfgang Preisendanz: *Wege des Realismus. Zur Poetik und Erzählkunst im 19. Jahrhundert*. München: Wilhelm Fink. Kritische Information 49. DM 16,80.

Hans-Jörg Neuschäfer: *Populärromane im 19. Jahrhundert von Dumas bis Zola*. München: Wilhelm Fink. UTB-Uni-Taschenbücher 524. DM 16,80.

Wilhelm Grosse: *Studien zu Klopstocks Poetik*. München: Fink. DM 48,-.

Hans Hinterhauser: *Fin de Siècle. Gestalten und Mythen*. München: Fink. DM 19,80.

Günther Hirschmann: *Kulturkampf im historischen Roman der Gründerzeit 1859 - 1878*. München: Fink. DM 48,-.

Paul Hocks & Peter Schmidt: *Index zu deutschen Zeitschriften der Jahre 1773 - 1830*. Nendeln, KTO-Press (Krauss-Thomson Organisation). 4 abteilungen und Gesamtregister. 1977 -

Alfred Estermann: *Die deutschen Literatur-Zeitschriften 1815 - 1850. Bibliographien-Programma-Autoren*. Nendeln, KTO-Press 1977 - 1978. 10 delen.

Reiseberichte als Literatur im 19. Jahrhundert. Mit einer Einleitung herausgeg. von Götz Ebell. Tübingen: Niemeyer Verlag. In voorbereiding.

Nietzsche-Rezeption. Herausgegeben von Bruno Hillebrand. Tübingen: Niemeyer. In voorbereiding.

Werner K. Blessing: *Volksbildung im politischen und sozialen Wandel. Die deutsche Volksschullehrer im 19. Jahrhundert.* Stuttgart: Frommann-Holzboog. In voorbereiding.

Pete Dale: *The Victorian Critic and the Idea of History.* Harvard University Press. 1977.

Alan S. Milward & S.B. Saul: *The Development of the Economies of Continental Europe, 1850 - 1914.* Harvard University Press. 1977.

Bert van Selm

Pas Verschenen

(Nieuwsblad voor de Boekhandel juli - december 1977)

Godsdienst

De Hervormde kerk te Heemstede, 1622 1625 - 1975 1977. Met medew. van Ch. de Beus, K. Blom, H. Bruch e.a. Heemstede, Achterweg 17, Hervormde Gemeente te Heemstede. 8°. 132 blz. Met afbn. f 15,00.

Recht

A. Postma: *De mislukte pogingen tussen 1874 en 1889 tot verbetering en uitbreiding van de Kinderwet- Van Houten.* [Proefschrift] Kluwer. 8°. 215 blz.

ISBN 90 312 0051 4

Toonkunst

H. Hoelen: *Symboliek en werkelijkheid in de muziekdrama's van Richard Wagner.* (Lezingen over Wagners libretti voor het Wagner Genootschap.) Rodopi 1976. 4°. 198 blz. f 22,50.

Sociale en econom. wetenschappen

L. Valensi: *Fellahs tunisiens: l'économie rurale et la vie des campagnes aux 18e et 19e siècles.* Mouton. 8°. 421 blz. Met afbn. Met 2 uitsl. bldn. [Civilisations et sociétés no. 45] f 89,00.
ISBN 90 279 7584 1

Van Moeder op dochter, De maatschappelijke positie van de vrouw in Nederland vanaf de franse tijd. Onder red. van W.H. Posthumus- Van der Groot en A. de Waal. [Eerder verschenen bij Bruna] Socialistische Uitgeverij Nijmegen SUN. 8°. 459 blz. Met afbn. [SUN-reprint no. 25] f 25,00.
ISBN 90 6168 525 7

Beeldende kunst

Negentiende eeuwse Nederlandse schilderkunst, Een zestal studies. [Red. P. Hecht, P. Hefting, E. de Jongh] Fibula-Van Dishoeck. 8°. 261 blz. Met afbn. [Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 1976. no. 27] geb. f 135,00.

ISBN 90 228 4430 7

E. Bergvelt en M. van Boven: *J.A. Knip 1777 - 1847.* Noordbrabants Museum, Bethaniënstraat 4, 's Hertogenbosch, 15 oktober - 12 dec. 1977. [Samengesteld] Staatsuitgeverij. 4°. 220 blz. Met afbn.
ISBN 90 12 01641 X

Plaatwerken

G. Elzinga: *Friesland weerzien in foto's van 1860 - 1920*. [Uitgeg. bij de herdenking van het 150-jarig bestaan van het Fries Genootschap van geschied-, oudheid-, en taalkunde] Tille. 4°. 112 blz. Met afbn. [Fryske akademy] geb. f 22,50.
ISBN 90 70010 55 0

Letterkunde

P.H. Dubois: *Over Allard Pierson*. Bzztōh. 8°. 61 blz. f 8,50.
ISBN 90 6291 004 1

[De Schoolmeester (ps. van Gerrit van de Linde)] *De Gedichten van de Schoolmeester*. [Herdr. van de uitg. 1872] Spectrum. 8°. 288 blz. Met afbn. [Prisma-boeken no. 1794] f 6,90.
ISBN 90 274 0921 8

H. Tollens Cz.: *De overwintering der Hollanders op Nova Zembla in de jaren 1596 - 1597 gevolgd door Avondmijmering*. Tekstuitgave met varianten naar het handschrift en de verschillende drukken, verzorgd en ingeleid door G.W. Huygens. 2e herz. dr. Tjeenk Willink/Noorduijn. 8°. 107 blz. Met afbn. Klassieken Ned. Let. f 13,25.
ISBN 90 11 91801 0

H. Gorter: *Verzen*. De editie van 1890 met een inleiding en annotaties van E. Endt. Athenaeum-Polak & Van Gennep. Arbeiderspers. 8°. 237 blz.
ISBN 90 253 1548; 90 295 1842 1

A. Westerlinck: *De innerlijke wereld van Guido Gezelle*. B. Gottmer. Brugge Orion. 8°. 501 blz. [Orions literair atelier] f 45,90; geb. f 55,90.
ISBN 90 264 3606 8 (ing) f 45,90; geb. f 55,90.
Wolf, M.: *Albert Verwey and English romanticism*. Diss. RU Leiden. Smits. 8°. 159 blz. f 24,00.
ISBN 90 70043 09 2

Oliveira, E.d': *'80 en '90 aan het woord, Gesprekken met Lodewijk van Deyssel, Willem Kloos, Albert Verwey, Frederik van Eeden, Marcus Emants, Karel van de Woestijne, Cyrjel Buysse, Is. Querido*. (2e dr) Athenaeum-Polak & Van Gennep. 8°. 139 blz. 8 blz. foto's (Athenaeum paperback) f 20,00.
ISBN 90 253 8019 0

Geel, J.: *Gesprek op den Drachenfels, Een dialoog over de literatuur in de negentiende eeuw*. Herdr. verzorgd door J.C. Brandt Corstius. (3e geheel herz. dr.) Athenaeum-Polak & Van Gennep. 8°. 81 blz. (Athenaeum paperback) f 12,50.
ISBN 90 253 5006 2

Geschiedenis

Vlaamse soldatenbrieven uit de Napoleontische tijd. Uitgeg. en van een inleiding, aantek., register en een woordenlijst voorzien door J. van Bakel. Met medew. van P.C. Rolf. Brugge. Orion. Dekker & Van de Vegt. 8°. 647 blz. f 95,00.
ISBN 90 264 9505 6; 90 255 9878 1

W.H. van der Ploeg: *Twee eeuwen Stadskanaal*. Kruseman. 8°. 159 blz. Met afbn. ISBN 90 233 0367 9 geb. f 27,90.

- J. Doorn: *Willem III, Emma en Sophie, Geluk en ongeluk in het Huis van Oranje*. 2e dr. Europese Bibliotheek. 8°. 360 blz. Met afbn.
geb. f 45,00.
- Herinneringen uit de levensjaren van Mr. H.P.G. Quack, 1834 - 1914*. [Eerder verschenen bij Van Kampen] Socialistische Uitgeverij Nijmegen. 8°. XXV, 470 blz. [Sun-reprint no. 26]
ISBN 90 6168 526 5
- W. Koonings: *Negentiende-eeuws zilver*. 2e vermeerderde dr. [van de uitg. Zeist 1964] Interbook International. 8°. 233 blz. Met afbn.
geb. f 45,00.
- B. Slicher van Bath: *De agrarische geschiedenis van West-Europa 500 - 1850*. [4e dr.] Spectrum. 8°. 416 blz. [Aula-boeken no. 565]
ISBN 90 274 5319 5
- B. Sliggers: *Haarlem bij gaslicht (1837 - 1914)*. Kruseman. 8°. 209 blz. Met afbn.
ISBN 90 233 0356 3
- G. Thuillier: *Pour une histoire du quotidien au XIX e siècle en Nivernais*. Mouton. 8°. XXIV, 490 blz. [Civilisations et sociétés no. 55]
f 94,00.
- Keymolen, D.: *Vrouwenarbeid in België van ca. 1860 tot 1914*. Leuven Acco. 4°. 47 blz. (Dossiers geschiedenis 1977; no. 3) Voor Nederland: De Tijdstroom Lochem. f 8,50.
- Wils, L.: *De Vlaamse beweging in het kader van de nationale bewegingen*. Leuven Acco. 4°. 24 blz. (Dossiers geschiedenis 1977; no. 1) Voor Nederland: De Tijdstroom Lochem. f 8,50.
- Gregory, F.: *Scientific materialism in nineteenth century Germany*. Reidel. 8°. XXII, 281 blz. (Studies in the history of modern science; vol 1)
ISBN 90 277 0763 4 (ing); 90 277 0760 X (geb)
- Laansma, S.: *Pijpmakers en pijpmerken 1724 - 1865*. Gysbers & Van Loon. 8°. 98 blz. f 48,00.
- Wijck Jurriaanse, N.J. van: *De Hollandse IJzeren Spoorwegmaatschappij*. Wyt. 8°. D12. 1890 - 1920. 94 blz. Met afbn. (Spoorwegen in Nederland; dl 5)
ISBN 90 6007 557 9
- Chesneaux, J.: *Boerenopstanden in China 1840 - 1949*. (Peasant revolts in China 1840 - 1949) Sijthoff 8°. 112 blz. Met afbn. f 19,50.
ISBN 90 218 1534 6
- Rosen, Z.: *Bruno Bauer and Karl Marx. The influence of Bruno Bauer on Marx's thought*. Nijhoff. 8°. X, 254 blz. Geb. f 88,40.
(Excl BTW geb f 85,00)
- ISBN 90 247 1948 8
- Algemeen*
- Bruijn, J.G. de: *Inventaris van de prijsvragen uitgeschreven door de Hollandsche Maatschappij der wetenschappen 1753 - 1917*. Samengesteld. H.D. Tjeenk Willink. 4°. 559 blz. 25 blz. foto's.
ISBN 90 01 40099 X

Ellen Krol